

Marian Wójtowicz

Kilka uwag o niektórych imionach osobowych z zabytków nowogrodzkich XI-XIV wieku

---

Studia Rossica Posnaniensia 17, 125-130

1982/1983

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MARIAN WÓJTOWICZ

Poznań

KILKA UWAG O NIEKTÓRYCH IMIONACH OSOBOWYCH
Z ZABYTEKÓW NOWOGRODZKICH XI - XIV WIEKUЧто в воде не тонет,
на огне не горит?¹

Nowogrodzkie gramoty na brzożowej korze oraz odkryte na murach soboru Sofijskiego w Nowogrodzie graffita są niezwykle ważnym źródłem do badań nad staroruskim imiennictwem osobowym. Wzbogacają one bowiem zasób imienniczy o nowe imiona, nie znane innym zabytkom języka staroruskiego starszej doby. Wiadomo jednak, że właściwa identyfikacja i poprawna lekcja imion osobowych przysparza niekiedy wydawcom i badaczom zabytków wiele trudności: łatwo można np. apelatyw przyjąć za imię własne lub też imię własne potraktować jako imię pospolite. Warto tutaj zaznaczyć, że znakomita większość imion osobowych została przez wydawców siódmego tomu gramot na brzożowej korze i zbioru inskrypcji nowogrodzkich² zidentyfikowana poprawnie i objaśniona słusznie. Jednakże identyfikacja i interpretacja językowa niektórych imion osobowych budzi pewne wątpliwości.

Poniższe uwagi dotyczą przede wszystkim imion osobowych w wymienionych zabytkach zidentyfikowanych błędnie, odczytanych niewłaściwie i nieodczytanych.

1. Nowogrodzka gramota na brzożowej korze nr 454 z XII w. zawiera zapis, który wydawcy rozczłonkują na wyrazy: *Жиръкега Мизиле даль коун(ы)*. Pierwszy wyraz został potraktowany jako imię przypominające imię *Жиронег*, w którym — jak zaznacza się w komentarzu do tej gramoty — „необычным

¹ В. Даль, *Пословицы русского народа*, Москва 1862, s. 332.

² А. В. Арциховский, В. Л. Янин, *Новгородские грамоты на бересте (Из раскопок 1962 - 1976 гг.)*, Москва 1978; А. А. Медынцева, *Древнерусские надписи новгородского Софийского собора, XI - XIV вв.*, Москва 1978.

является окончание имени на -а в форме „кега” вместо „нег” (s. 54). Drugi wyraz *Мизил* został również uznany za imię, tylko że wcześniej nie poświadczono. Te „niezwykłe” imiona osobowe zostały wyróżnione w wyniku odniesienia części wyrazu następnego do wyrazu poprzedzającego. Zatem pierwszy wyraz to męskie imię osobowe *Жирьке* w nom. sing. z formantem -ко (w zapisie wariant -ке) lub z formantem -ка (wtedy w zapisie w dat. sing., przy czym *e* zamiast *ѣ*) utworzone od pierwszego członu imion niechrześcijańskich *Жировитъ*, *Жирославъ* albo też oparte na drugim komponencie imion *Доброжиръ*, *Домажиръ*, *Нажиръ*, imion znanych w Nowogrodzie w okresie, z którego pochodzi gramota (por. wcześniej opublikowane gramoty — numery 67, 223, 228, 233, 235, 246). Względy słowotwórcze pozwalają jednakże upatrywać w tym wypadku formę *Жирько*: na przestrzeni XIII - XIV w. daje się zaobserwować ekspansja antroponimicznych formacji z przyrostkiem -ко (przy jednocześnie nielicznych derywatach z sufiksem -ка) w zakresie derywacji imion osobowych, głównie od pełnych podstaw imion chrześcijańskich³, co pośrednio świadczyć może o znacznej produktywności formantu -ко w tworzeniu derywatów od podstaw imion niechrześcijańskich w okresie wcześniejszym. Są więc podstawy, aby sądzić, że forma imienia *Жирьке* jest tutaj przykładem na użycie wołacza w znaczeniu mianownika l.p.; co jest cechą charakterystyczną nowogrodzkich i pskowskich zabytków piśmiennictwa staroruskiego⁴. Z dużym prawdopodobieństwem można też wnosić, że imię *Жирьке* || *Жирько* jest derywatem utworzonym od pierwszego komponentu imienia *Жирославъ*, które w zabytkach staroruskich spotykane jest znacznie częściej niż pozostałe imiona z członem -жир-, ale całkowitej pewności mieć tu nie można. Kolejny wyraz, zarejestrowany w słowniku W. Dala i w słowniku gwar rosyjskich pod red. F. Filina, *гамзила*, *гомзила* ma znaczenie 'ten, kto gromadzi pieniądze, skąpiec, kutwa' i niewykluczone, że mógł zostać użyty w funkcji przezwiska: *гамзило* 'człowiek powolny, opieszaly, maruda, guzdra'. Dodajmy, że samogłoska *u* po sonancie pojawiła się zapewne na miejscu wtórnej samogłoski zredukowanej (*ѡ*), likwidującej nietypową dla j. staroruskiego strukturę sylabową (sonant+spółgłoska szczelinowa), w wyniku tendencji zmierzającej do ustalenia jednolitej tonalności sylab w wyrazie (regresywna asymilacja sylaby następującej, zawierającej samogłoskę *u*). Nadmienić również trzeba, że funkcja wyrazu *гамзила* w powiązaniu z formą przypadkową stojącego przed nim imienia determinuje w znacznym stopniu sens gramoty.

³ Zob. T. Skulina, *Staroruskie imiennictwo osobowe*, cz. II, Wrocław 1974, s. 72; A. И. Толкачев, *К истории словообразования форм со значением субъективной оценки (квалитативов) личных собственных имен греческого происхождения в древнерусском языке XI - XV вв.* W: Историческая ономастика, Москва 1977, s. 126.

⁴ Zob. Ф. П. Филин, *Происхождение русского, украинского и белорусского языков*, Ленинград 1972, s. 388 - 389.

Podobną omyłkę antroponimiczną popełniono w gramocie nr 417 z początków XIV w., w której, w wyniku niewłaściwej artykulacji leksykalnej fragmentu tekstu, wyróżniono ...*Мамѣѡу Кеиуѣ*... i drugi wyraz uznano za przyzwisko (s. 24). Tym razem przyrostek imienia *Мамѣѡуке* dołączono do wyrazu następnego *иуѣ* (e zamiast ѡ).

2. W komentarzu do gramoty nr 422 z połowy XII w. zostało wymienione imię *Гавоуѣ* (w transkrypcji tekstu ... *ко Гавоуѣ*...) z omyłkowym *ѣ* zamiast ѡ (por. przerys dokumentu s. 27) i słusznie uznane za derywat od chrześcijańskiego imienia *Гавриил*. W staroruskim systemie antroponimicznym funkcjonował formant *-иѣ*, lecz tworzył on wyłącznie derywaty od skróconych podstaw na samogłoskę: *Емиѣѣ*, *Иваиѣ* i in. Formant *-иѡ* dodawany był do skróconych podstaw na samogłoskę: *Гриѡѡ*, *Клиѡѡ*, *Прокоѡѡ*, a także do podstaw skróconych zakończonych spółgłoską: *Павѡѡ*, *Прокиѡѡ*. Mamy tu zatem derywat od skróconej podstawy na spółgłoskę z formantem *-иѡѡ*: *Гавѣѡѡ*. Postać *Гавоѡѡ* mogła oczywiście pojawić się pod wpływem formacji z tym samym przyrostkiem, lecz utworzonych od skróconych tematów na samogłoskę: *Дороѡѡ*, *Леоѡѡ*, *Пороѡѡ*, *Прокоѡѡ* i in., chociaż najprawdopodobniej mamy tu pisownię *о* zamiast ѡ. O imieniu *Гавоуѣ* wydawcy piszą, że nie zostało ono poświadczone w źródłach. Rzeczywiście postać *Гавоѡѡ* została tu odnotowana po raz pierwszy, jednakże *Гавѣѡѡ* w nom. sing. i pośrednio w patronimikach poświadczają źródła od XIII w.

Inskrypcja nr 8 datowana 2. poł. XI w. — 1. poł. XII w. z soboru św. Sofii w Nowogrodzie zawiera imię $\Omega\Delta\Omega\Delta\Gamma\text{†}$. Wydawca zbioru graffiti powtarza lekceję imienia *Дѣдыѡѡ* zaproponowaną w 1938 r. przez J. Vaisa, lecz imienia nie komentuje. Głagolickiemu znakowi następującemu po początkowej głagolickiej literze Ω — Δ odpowiada cyrylicie Γ i ѣ . Można więc przyjąć, że mamy tu imię osobowe *Дѣдыѡѡ*, utworzone za pomocą formantu *-ѡѡ* od pierwszego członu *Дѣѡ* — niechrześcijańskiego imienia złożonego, por. strus. nazwę miejscową *Дѣѡс.лав.ѣ* oraz inne composita słowiańskie: czesk. *Dědomil, serbochorw. *Djedomir*, *Djedoslav*, słoweń. *Dedovit*⁵.

Zachowana na fotografii i w przerysie inskrypcja nr 151 z 2. poł. XI w. — 1. poł. XII w. zawiera tylko jeden wyraz — *Рождѡѣѣ*, słusznie uznany za imię osobowe. Imię to zestawia się ze staropolskim imieniem *Rozdal* (w słowniku W. Taszyckiego właściwie *Rosdal*, w odczycie *Roźdzał*)⁶. Wydaje się jednak, że to staroruskie imię można odczytać jako *Рождѣѣѣ* (*Рождѣѣѣ*), jeśli uwzględnić możliwe w piśmie użycie *ѣ* zamiast *ѡ* i porównać je ze staropolskim

⁵ Wymienione tu i dalej przykłady imion dwuczłonowych zaczerpnięto z prac: M. Malec, *Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych*, Wrocław 1971; J. Svoboda, *Staročešská osobní jména a naše příjmení*, Praha 1964.

⁶ W. Taszycki, *Najdawniejsze polskie imiona osobowe*. W: *Rozprawy i studia polonistyczne*, t. 1: Onomastyka, Wrocław 1958, s. 119.

imieniem *Rozdział*⁷. Pomieszanie *z* i *ж* jest cechą dialektyczną zabytków pskowskich i mogło ono częściowo przenikać na terytorium Nowogrodu⁸. Nie można też wykluczyć, że autor inskrypcji był pskowaninem.

Z tego samego okresu pochodzi zachowane w przerysie nowogrodzkie graffiti nr 187 zawierające patronimikon *Рожн(а)миць*, które tak właśnie odczytuje A. Miedyncewa i uważa, że zostało ono utworzone od imienia *Рожнята* (s. 125), chociaż na fotografii przekalkowanej inskrypcji na miejscu litery *w* nawiasie wyraźnie widnieje *ь*. Pozwala to na zrekonstruowanie imienia w formie *Рожнѣтъ* (*Рознѣтъ*), przy czym w piśmie *ь* zamiast *ѣ*. Por. stpol. *Rozniat*⁹. O pomieszaniu *z* i *ж* wspomniano wyżej. Imię *Rožьnět* z nowogrodzkiej gramoty na brzozonej korze nr 336 z XII w. przytacza również T. Skulina i wyraża przypuszczenie, że imię to może być przekształceniem (np. pod wpływem wyrazu *rožь*) pierwotnej formy imienia *Roznět*¹⁰. Oba staroruskie imiona osobowe *Рождѣль* (*Роздѣль*) i *Рожнѣтъ* (*Рознѣтъ*), z genetycznego punktu widzenia zaliczyć trzeba do złożeni o strukturze prepozycja + temat.

3. W komentarzu do inskrypcji nr 81 z 2. pol. XI w. — 1. pol. XII w., zaczynającej się od słów: *гѣ помози рабу св(о)ему Гѣрѣшѣ...*, wyraża się przypuszczenie, że forma *Гѣрѣшѣ* oznacza 'грешному' albo też jest imieniem osobowym nie poświadczonym w źródłach (s. 80). Tylko druga część tego przypuszczenia jest słuszna, gdyż istotnie zabytki staroruskie przynajmniej do XV w. imienia takiego nie odnotowują. Jeśli przyjąć, że w wyrazie tym po *Г* mamy *ѣ* zamiast *е* (w XII w. taka wymiennność graficzna zdarza się często, szczególnie w nowogrodzkich gramotach na brzozonej korze) i uwzględnić, że literą po *P* jest z pewnością *ь* (jest to widoczne na fotografii i na przerysie graffiti), to wtedy wyraz ten odczytać możemy *Гѣрѣшѣ* i traktować analogicznie do omówionego wcześniej imienia *Гавѣша* jako derywat z formantem *-ѣша* w dat. sing. od skróconej podstawy na spółgłoskę chrześcijańskiego imienia *Герасимъ* albo też, co bardziej prawdopodobne, od imienia *Германъ* zaświadczonego w dat. sing. *Гѣрманюу* z inskrypcji nr 161 z tego samego okresu.

W inskrypcji nr 129 z 2. pol. XI w. — 1. pol. XII w.: *оухъ тѣшьно гер(е)бѣноу грѣшн(у)коу* forma *гер(е)бѣноу* została uznana za męskie imię osobowe *Герѣбѣнь* jednakże z zastrzeżeniem, że nie zostało ono w źródłach poświadczone (s. 89). Wydaje się, że nie ma przeszkód, aby wyraz ten zidentyfikować jako part. praet. pass. *грѣбеноу* (dat. sing.) czasownika ses., strus. *грѣти*, strus. *грѣсти*.

Pochodzące z 2. pol. XI w. — 1. pol. XII w. graffiti nr 165 zawiera zdefek-

⁷ Zob. W. Małec, *Staropolskie bezsufiksalne nazwy osobowe z prepozycją i z negacją*, cz. I, „Onomastica” nr XXIII, 1978, s. 70.

⁸ Zob. Ф. П. Филин, op. cit., s. 269.

⁹ Zob. M. Małec, *Staropolskie bezsufiksalne nazwy...*, s. 73.

¹⁰ T. Skulina, op. cit., s. 19.

towane i nieodeczone imię *Орѣк. ѡѣ*. Sądząc po luce, mogącej pomieścić co najwyżej jedną literę i po zachowanym na fotografii i na przerysach fragmencie tej litery, jest to litera *А*. Można zatem z dużym prawdopodobieństwem przyjąć, że mamy tu apokopowaną formę *Орѣкаѡѣ* chrześcijańskiego imienia osobowego *Аркадиѡѣ*.

W inskrypcji nr 107 z 2. poł. XI w. — 1. poł. XII w. przymiotnikową formę dzierżawczą (może patronimikon) *Тѣхѡнова* potraktowano jako niechrześcijańskie imię osobowe. Forma ta, jak się wydaje, stanowić może podstawę do rekonstrukcji imienia *Тѣхѡнѣ* (*Тѣхѡнѡнѣ*), które byłoby derywatem z formantem *-онѣ* od nie zaświadczonego w staroruskim imienia złożonego z komponentem *тѣх-*, por. stpol. *Ciechostaw*, czesk. *Těchobud*, *-mysl*, *-slav*.

Przedstawione wyżej przykładowe lapsusy antropimiczne skłaniają do refleksji nad przyczynami i konsekwencjami takiego stanu rzeczy. Mówiąc najogólniej, zasadniczą przyczyną owych pomyłek tkwi w tym, że nie został dotychczas w pełni poznany zasób staroruskich imion osobowych, zbyt skromnie wykorzystuje się istniejące naukowe opracowania dotyczące antropimii staroruskiej. Nie uwzględnia się przy tym szeregu możliwości interpretacyjnych, co zapewne pozostaje w związku ze skłonnością niektórych badaczy do traktowania fragmentu tekstu (wyrazu lub jego części) jako imienia własnego osobowego w wypadku, gdy nie udaje się wyodrębnić wyrazowi przypisać znaczenia imienia pospolitego i gdy zwykle poprzestaje się na tym. Prowadzi to często do niewłaściwego rozczłonkowania wyrazowego tekstu i w konsekwencji zaciemnia przekazywaną treść. Wszystko to wskazuje na potrzebę dalszych badań nad antropimią staroruską, potrzebę tym większą, że istnieje realna możliwość mnożenia się omyłek i rozpowszechniania tych „niezwykłych” imion osobowych¹¹.

МАРИАН ВУЙТОВИЧ

НЕСКОЛЬКО ЗАМЕЧАНИЙ О НЕКОТОРЫХ ЛИЧНЫХ ИМЕНАХ СОБСТВЕННЫХ ИЗ ПАМЯТНИКОВ ДРЕВНЕНОВГОРОДСКОЙ ПИСЬМЕННОСТИ XI - XIV ВВ.

Резюме

В статье рассматриваются некоторые древнерусские личные имена собственные неправильно выделенные и прочитанные, а также имена не прочитанные из седьмого тома новгородских берестяных грамот и надписей-граффити Софийского собора в Новгороде. Предлагается иное прочтение этих имен и указывается в общих чертах причины антропонимических ляпсусов.

¹¹ Wszystkie wymienione tu błędnie zidentyfikowane imiona osobowe z nowogrodzkich gramot na brzozonej korze zostały powtórzone w wykazie imion zamieszczonym w artykule: Н. В. Подольская, *Антропонимикон берестяных грамот*. W: Восточнославянская ономастика, Москва 1979, s. 201 - 242.

SOME REMARKS ON SOME PERSONAL NAMES FROM THE NOVGOROD
LITERARY MONUMENTS OF ELEVENTH-SIXTEENTH CENTURIES

by

MARIAN WÓJTOWICZ

Summary

In his article the author considered a number of erroneously identified, improperly read or not read at all Old Russian personal names from the Novgorod writing on birch bark and from the inscriptions (graffittees) from the Orthodox church of St. Sophia in Novgorod: the author suggested another interpretation of the discussed names.